

БӨЛІМ: ЖАҢАЛЫҚТАР

ҚР табиғи ортасының жай-күйін талдау

ЖАРИЯЛАНДЫ
23.12.2021СІЛТЕМЕ
https://bilimger.kz/112764/

АННОТАЦИЯ / АҢДАТПА

Мақалада Қазақстан Республикасы табиғи ортасының жай-күйі, сондай-ақ ҚР табиғатты қорғау қызметі тетіктерінің мазмұны қарастырылады. Қазақстанда өте осал табиғи орта бар. Республика аумағы негізінен дала,...

Мақалада Қазақстан Республикасы табиғи ортасының жай-күйі, сондай-ақ ҚР табиғатты қорғау қызметі тетіктерінің мазмұны қарастырылады.

Қазақстанда өте осал табиғи орта бар. Республика аумағы негізінен дала, шөлейттер мен шөлдерден тұрады. Антропогендік жүктемелердің нәтижесінде Қазақстанның бүкіл аумағында іс жүзінде табиғи ортаның елдің болашақ экономикалық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ету табиғи қабілеті бұзылған.

Ауыл шаруашылығы өндірісінің экстенсивті дамуы жердің тозуы және ландшафтардың жұтаңдануы түрінде із қалдырды, ел аумағының 60% — дан астамы қатты шөлейттенуге бейім, бұл топырақ құнарлылығының төмендеуіне және нәтижесінде мал шаруашылығы мен өсімдік шаруашылығы өнімділігінің төмендеуіне әкеледі. Тың және тыңайған жерлерді пайдаланған 40 жыл ішінде жел және су эрозиясы нәтижесінде 1,2 млрд. тонна қарашірік жоғалды.

Жыл сайын республиканың жер бетіндегі су айдындарына 200 млн.м3 астам ластанған сарқынды су ағызылады. Жер асты суларының ластануының 3 мыңнан астам ошақтары анықталды, олардың ауданы бірнеше жүз шаршы шақырымға дейін.

Өңдеуші және энергетикалық кешендер кәсіпорындарының көпшілігінде жетілмеген технология, моральдық және физикалық тұрғыдан тозған негізгі өндірістік қорлар бар, бұл зиянды шығарындылар санының артуына ықпал етеді. 90-жылдардың басында атмосфераға жыл сайын 6 млн.т жуық ластану түсті (50% — жылу энергетикасы, 20% — қара металлургия, 13% — түсті металлургия, 4% — химия және мұнай химиясы). Атмосфералық ауаның жоғары ластану аймақтарының көпшілігі адамдардың шоғырланған қоныстану орындарымен сәйкес келеді. Қарағанды және Павлодар облыстарында әрбір тұрғынға тиісінше 10,5 және 7,7 т зиянды

шығарындылар келеді.

Тау-кен металлургия кешені кәсіпорындарының қызметі нәтижесінде Қазақстан аумағында жыл сайын шамамен 1 млрд.т. түскен кезде 20 млрд. тоннадан астам өнеркәсіптік қалдықтар жинақталған, өндірілетін кеннің жалпы көлемінің 95% — ы көбінесе өте уытты және сақтауға бейімделмеген жерлерде орналастырылған қалдықтарға түседі. Республикада уытты қалдықтардың пайда болуының жылдық көлемі 84,4 млн.т құрайды, оның 63% — түсті металлургия қалдықтары. Олар негізінен Қарағанды — 29,4%, Шығыс Қазақстан — 25,7%, Қостанай — 17% және Павлодар — 14,6% облыстарында шоғырланған.

Ілеспе газды алауларда жағу тәжірибесі айтарлықтай экологиялық және экономикалық зиян келтіреді. Газдың жануы кезінде кен орындарының айналасындағы жоғары жылу фоны мен қоршаған орта компоненттерінің қышқылдануы мұнай кешендеріне іргелес жатқан аудандардың топырағына, өсімдіктеріне, жануарлар әлеміне теріс әсер етіп, парниктік әсердің артуына өз үлесін қосады. Газдың қайтарымызсыз шығыны жылына 740 млн. м3 астам құрайды. Теңіз мұнай-газ кен орны аймағында халықтың жоғары аурушандығының атмосфералық ауаның күкірт және азот диоксидтерімен ластануына тәуелділігі (облыстық көрсеткіштерден 6 есе жоғары) атап өтілді.

Каспий деңгейінің жоғарылауы нәтижесінде 200 — ден астам ұңғымалар мен мұнай кен орындары, соның ішінде ең ірілері — Қаламқас пен Қаражанбас су астында қалды, бұл тек биологиялық әртүрлілікке ғана емес (Каспийде әлемдік бекіре тұқымдас балық қорының 90% — ы, орнитофаунаның көптеген түрлері, эндемик-Каспий итбалығы шоғырланған), сонымен қатар Каспий теңізінің бүкіл экожүйесіне де қауіп төндіреді. Соңғы 10 жылда кәсіпшілік балық аулау 10 есе қысқарды.

Қазақстанның орасан зор аумақтары әскери полигондардың қызметінен және ғарыш техникасын ұшырудан зардап шекті. 1949 және 1991 жылдар аралығындағы кезеңде Семей ядролық сынақ полигонында 470 ядролық жарылыс өткізілді. Өлім санын дәл есептеу мүмкін емес; сәулелендірілгендердің саны жарты миллионға жетті. Бұрынғы Семей ядролық полигонының аумағында 2 млн. гектарға жуық ауыл шаруашылығы алқаптары радиоактивті залалдануға ұшыраған.

Ауаның, судың және топырақтың қарқынды ластануы, жануарлар мен өсімдіктер әлемінің тозуы, табиғи ресурстардың сарқылуы экожүйенің бұзылуына, шөлейттенуге және биологиялық және ландшафтық әртүрліліктің айтарлықтай жоғалуына, халықтың аурушандығы мен өлімінің өсуіне әкелді. Мұндай өзгерістердің салдары халықтың өмір сүру сапасының төмендеуі және республиканың тұрақсыз дамуы болып табылады. Сонымен қатар қоршаған ортаны қорғауға арналған мемлекеттік шығыстар Еуразия елдері арасында ең төмен болып қалуда. Олар 0,5 доллардан аспайды. АҚШ Жылына бір адамға шаққанда.

Табиғатты қорғау қызметін басқаруды ҚР Үкіметі қоршаған ортаны қорғау министрлігі, Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігі, Энергетика және минералдық ресурстар министрлігі, Ауыл шаруашылығы министрлігі және жер ресурстарын басқару агенттігі сияқты

орталық атқарушы органдар арқылы жүзеге асырады. Үкімет пен жергілікті билік органдары табиғи ортаның компоненттерін қорғау және пайдалану тәртібін белгілейді, ресурстарды пайдаланғаны үшін төлем ставкаларын бекітеді, табиғат пайдаланушылардың қызметін заңдарға сәйкес реттейді, биологиялық ресурстарды молайту жөніндегі іс-шараларды жүзеге асырады.

Экологиялық менеджмент жүйесі аймақтарға, кәсіпорындар мен ұйымдарға өздері орнатқан экологиялық тиімділік деңгейіне жетуге және оны жүйелі түрде бақылауға мүмкіндік беретін құрал болып табылады. Экологиялық аспектілерді әкімшілік басқарудың жалпы жүйесімен біріктіру «жоспарлау, енгізу, бақылау және талдау» динамикалық циклдік процесіне негізделген қоршаған ортаны басқару жүйесін тиімді енгізуге ықпал ете алады.

Автор: Амангелді Темірлан Ерланұлы, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің физика-техникалық факультетінің магистранты.

Жетекші: Жанатаев Данат Жанатайұлы, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің философия кафедрасының доценті, философия ғылымдарының кандидаты.

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.